

TEMPO WZROSTU GOSPODARKI POLSKI LUDOWEJ

O ile przy badaniach nad sytuacją ekonomiczną Polski międzywojennej zasadniczym problemem jest ustalenie, czy jej gospodarka wykazywała tendencje rozwojowe, stagnacyjne czy regresyjne, to przy badaniach nad okresem Polski Ludowej sprawa jest o tyle ułatwiona, że zadanie badawcze stanowi przede wszystkim ustalenie tempa rozwoju. Sam bowiem fakt wzrostu gospodarczego jest oczywisty.

I

Zasadnicze znaczenie w powojennym rozwoju ekonomicznym kraju odgrywał przemysł. Jego dynamika była bowiem największa. Samo określenie tempa rozwoju przemysłu w okresie Polski Ludowej nie nastęrcza większych trudności. Dysponujemy stosunkowo dużym bogactwem danych statystycznych (jedynie dla pierwszych lat, do 1947 r. statystyka jest zdecydowanie uboższa). Wyzyskanie informacji statystycznych jest jednak utrudnione w wyniku dokonywanych co pewien czas zmian w zasadach ich opracowywania. Np. wartość zasadniczego dla oceny produkcji przemysłowej wskaźnika produkcji globalnej obliczano do 1955 r. w tzw. cenach niezmiennych wprowadzonych w marcu 1949 r., w latach 1956—60 stosowano tzw. ceny porównywalne z 1 stycznia 1956 r., a od 1961 r. ceny porównywalne z 1 lipca 1961 r.¹ W ciągu badanego okresu tylko sam system cen leżących u podstaw konstrukcji wskaźnika uległ trzykrotnym modyfikacjom. Równocześnie dokonywane były i pewne inne zmiany. Wobec tego jednak, że interesują nas nie absolutne wielkości produkcji globalnej, a jedynie wielkości względne, obrazujące dynamikę zmian, możemy posłużyć się opracowanym przez Główny Urząd Statystyczny wskaźnikiem produkcji globalnej przemysłu bez obawy popełnienia jakiegś większej niedokładności.

W celu uchwycenia prawidłowości w rozwoju przemysłu posłużymy się dwoma ciągami statystycznymi, w których za podstawę przyjmiemy lata 1946 i 1950. Porównanie z 1946 r. pozwala bowiem na zorientowanie się w tempie uruchamiania przemysłu z uwzględnieniem nie tylko nowych inwestycji, ale i odbudowy zniszczeń wojennych². Przyjęcie zaś

¹ *Rocznik Statystyki Przemysłu 1945—65*, s. 130.

² Za podstawę badania wzięliśmy tu rok 1946, a nie 1945, gdyż dane za ten ostatni są mało dokładne. M.in. dlatego GUS w swych nowych opracowaniach przyjmuje rok 1946 za podstawę badania. Dla informacji należy jednak podać, że istnieją również obliczenia dokonane dla 1945 r. W okresie 1945—1946 produkcja wzrosła niezmiernie szybko. Według danych GUS, gdy w kwietniu 1945 r. (przy przyjęciu 1938 r. za 100) wynosiła 190%, to po roku już 850%, a w grudniu 1946 r. — 1000%. Według innych źródeł, tempo wzrostu produkcji przemysłowej kształtowało się nieco wolniej (o 11% do 23%). Szeroko tę sprawę omówiła H. Jedruszczak, *Niektóre zagadnienia sytuacji gospodarczej Polski w latach 1945—1949*. „Kwart. Hist.” 1964, nr 2, s. 372.

za podstawę porównań 1950 r. umożliwia zorientowanie się w tempie rozwoju produkcji przemysłowej osiąganym już przede wszystkim nie w wyniku odbudowy zniszczonych zakładów, ale uruchamiania nowych obiektów budowanych od podstaw. Nie wydaje się celowe przytaczanie danych dla wszystkich kolejnych lat interesującego nas okresu; podamy tylko informacje dotyczące okresów końcowych poszczególnych planów wieloletnich (Plan Trzyletni 1947—49, Plan Sześćioletni 1950—55, plany pięcioletnie 1956—60, 1961—65).

Tablica 1

Dynamika produkcji globalnej przemysłu polskiego w l. 1946—66

	1946	1949	1955	1960	1965	1966
1946 — 100	100	222,3	600,9	959,0	1442,3	1548,8
1950 — 100	35,2	78,3	211,6	337,7	507,9	545,4

Źródło: *Rocznik Statystyki przemysłu 1945—1965*. Warszawa 1967, s. 130—131; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 119.

Z tablicy 1 wynika, że przeciętne tempo przyrostu produkcji globalnej wynosiło w okresie Planu Trzyletniego po 30,5% rocznie, w okresie Planu Sześćioletniego po 63,1%, w okresie pierwszego Planu Pięcioletniego po 71,6% rocznie, a w okresie drugiego Planu Pięcioletniego po 96,6% rocznie, oczywiście przyjmując za podstawę rok 1946. Dane te ukazują nieustanny rozwój produkcji globalnej w Polsce Ludowej. Jeżeli jednak tempo produkcji przeliczać będziemy na 1 mieszkańca, okaże się, że — w związku z szybkim wzrostem liczby ludności po zakończeniu II wojny światowej — przyrost produkcji w ten sposób liczony był nieco wolniejszy. Gdy w 1966 r. ogólny wskaźnik produkcji globalnej (przy przyjęciu 1950 r. — 100) wynosił 545,4%, to w przeliczeniu na 1 mieszkańca, tylko 427,3%³. I tak jednak wykazywał bardzo poważny wzrost.

Dla zobrazowania wzrostu wytwórczości w kolejnym następujących po sobie latach przytoczone dane nie są jednak wystarczające. Aby bowiem ściśle określić tempo rozwoju przemysłu niezbędne są informacje o corocznym wzroście wytwórczości w porównaniu z rokiem bezpośrednio poprzedzającym. Dopiero bowiem dzięki nim można zorientować się w dokonujących się z roku na rok zmianach. Przy analizie tak skonstruowanej tablicy należy pamiętać, że w kolejnych latach jednakowe przyrosty procentowe mogły oznaczać zupełnie inne wielkości absolutne. Stąd zmniejszanie się procentowego przyrostu produkcji w niektórych latach bynajmniej nie oznaczało spadku wolumenu tego przyrostu. Dane na temat corocznego wzrostu wytwórczości przemysłowej w Polsce zawiera tablica 2.

Przed przystąpieniem do wyciągania wniosków z tablicy 2 należy stwierdzić, że danych z lat 1947—48 nie można porównywać z ciągiem obliczonym dla okresu od 1950 r., a to ze względu na zasadniczą różnicę w zasadach konstruowania obu wskaźników. O ile dla okresu 1947—48 wskaźnik oparty był jedynie na produkcji kilkunastu artykułów⁴, to dla okresu po 1950 r. obejmował wartość wyrobów gotowych, usług przemysłowych, różnicy remanentów półfabrykatów i produkcji niedokończonej oraz narzędzi, przyrządów i materiałów pomocniczych własnej produkcji,

³ *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 119.

⁴ *Rocznik Statystyczny 1949*, s. 2—3.

Tablica 2

Dynamika produkcji globalnej przemysłu w Polsce w latach 1947—1966
(wskaźnik roku poprzedniego — 100)

Rok	Wskaźnik ogółem	Wskaźnik na 1 mieszkańca	Rok	Wskaźnik ogółem	Wskaźnik na 1 mieszkańca
1947	126	.	1957	109,9	108,0
1948	131	.	1958	109,9	108,1
1949	.	.	1959	109,2	107,4
1950	127,7	125,6	1960	111,1	109,4
1951	122,1	120,0	1961	110,3	109,4
1952	118,9	116,6	1962	108,5	107,2
1953	117,5	115,2	1963	105,5	104,2
1954	111,4	109,3	1964	109,3	107,7
1955	114,4	109,3	1965	109,0	107,7
1956	109,0	106,9	1966	107,4	106,7

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1949*, s. 2—3; 1967, s. 120; *Rocznik statystyki przemysłu 1946—65*, s. 134—135.

jak również wartość powierzonego surowca w przemyśle młynarskim i poligraficznym⁵. Miał więc charakter znacznie bardziej dokładny.

Z tablicy 2 widać, że tempo przyrostu produkcji było stosunkowo wyższe w latach 1950—53. Wynikało to z faktu, że w okresie tym, obok nowych inwestycji, ciągle jeszcze w zwiększaniu produkcji poważny udział miało uruchamianie przedsiębiorstw częściowo zniszczonych w latach wojny. Uruchamianie obiektów tego typu dawało z reguły szybsze efekty wytwórcze, niż, gdy podejmowano nowe inwestycje, które były znacznie kosztowniejsze i bardziej długotrwałe. Dopóki więc odbudowa zapewniała włączanie do produkcji poprzednio częściowo zniszczonych obiektów, dopóty coroczne przyrosty mogły być tak wysokie. Warto też mieć na uwadze, że przy niskim absolutnym poziomie produkcji, każdy jej przyrost dawał duże zmiany procentowe. Przy wyższym poziomie wyjściowym wytwórczości, nawet znacznie większe coroczne zwiększenie produkcji przynosiło w wyrażeniu procentowym mniejsze efekty. Dla przykładu, jeżeli na początku pierwszego roku produkcja wynosiła 100 jednostek wyrobu, a w ciągu roku wzrosła o dalszych 50 jednostek, to w ujęciu procentowym wzrost wyniósł 50%. Jeżeli zaś na początku dziesiątego roku produkcja kształtowała się na poziomie 1000 jednostek, a przyrost wyniósł 200 jednostek (a więc 4-krotnie więcej niż w pierwszym roku), to efekt procentowy wzrostu wytwórczości zamykał się liczbą 20% i był pozornie znacznie mniej korzystny niż w pierwszym roku.

To tłumaczy, dlaczego kolejne przyrosty wytwórczości przemysłowej w latach 1950—53 były stosunkowo tak wysokie. Od 1954 r. nastąpiła stabilizacja wysokości jej corocznych przyrostów. Najsilniejsze zwiększenie wskaźnika obserwować można było w latach 1954—55 (po 11,4% w porównaniu z okresami bezpośrednio poprzedzającymi); najmniejszy zaś wzrost produkcji globalnej zanotowano w 1963 r. (tylko 5,5%). Przez cały okres powojenny nie było ani jednego roku, w którym produkcja przemysłu pozostawałaby na jednakowym nie zwiększonym poziomie.

Jak już wspomniano, nieco wolniej wzrastała produkcja w przelicze-

⁵ *Rocznik Statystyki Przemysłu 1945—65*, s. 130.

niu na 1 mieszkańca. Tu zasadnicze znaczenie odgrywał duży powojenny wzrost ludności. Czym w danym okresie silniejszy był przyrost naturalny, tym rozpiętość między obu wskaźnikami rosła. W okresach, gdy przyrost naturalny spadał, rozpiętość ta wykazywała tendencję malejącą. Proces ten można wyraźnie obserwować już od 1956 r. Ale również w przeliczeniu na 1 mieszkańca produkcja przemysłowa rosła przez cały czas.

Dla uzmysłowienia odmienności tendencji rozwojowych produkcji przemysłowej w latach Drugiej Rzeczypospolitej i Polski Ludowej warto zestawić dane o trendzie produkcji przemysłowej obu dwudziestolecia. Jeżeli chodzi o ścisłe porównanie wielkości wytwórczości, to nie jest to zadanie proste. Są trzy zasadnicze tego przyczyny. Pierwszą stanowi zmiana granic państwa polskiego. W wyniku przesunięcia granicy na zachód Polska utraciła znaczną część przemysłu naftowego i drzewnego. Natomiast na północy i zachodzie uzyskała wiele zakładów hutniczych, kopalń, fabryk metalowych, elektrotechnicznych itd. Zdolność produkcyjna przedsiębiorstw położonych na Ziemiach Odzyskanych była bez porównania większa, niż znajdujących się na obszarach przekazanych Związkowi Radzieckiemu. Dla przykładu można dodać, że o ile w Polsce w granicach przedwojennych zdolność produkcyjna elektrowni wynosiła w 1938 r. 3977 mln kWh, to w tym samym roku w granicach obecnych — 7694. Odpowiednie liczby dla węgla kamiennego wynosiły 36 i 66 mln ton, dla węgla brunatnego 18 i 4572 tys. ton, koksu 2,3 i 6,3 mln ton, surówki żelaza 880 i 1300 tys. ton, stali 1441 i 1961 mln ton⁶.

A więc teoretycznie w wyniku zmiany granic potencjał przemysłowy Polski Odrodzonej wzrósł w porównaniu z okresem przedwojennym. Drugi czynnik, o którym należy pamiętać, stanowiły ogromne zniszczenia wojenne. Oblicza się, że zniszczeniu uległo 38% wartości urządzeń przemysłowych⁷, przy czym największe straty (obok Warszawy) poniósł właśnie przemysł na Ziemiach Odzyskanych. Zniszczenia dotknęły tam 84% przedsiębiorstw. Straty w budynkach przemysłowych wynosiły 40%, a w wyposażeniu i urządzeniach — 70%⁸. Na pozostałych obszarach państwa zniszczenia dotknęły nieco mniej, bo tylko 73% zakładów przemysłowych.

Zdolność produkcyjna przemysłu spadła jednak w stopniu znacznie większym niżby to wynikało z informacji o stanie zniszczeń. Często bowiem brak nawet drobnego elementu urządzenia uniemożliwiał funkcjonowanie całego zespołu. Co nie mniej ważne przemysł, który istniał w 1945 r. na ziemiach polskich, stanowił fragment stworzonego w latach 1939—45 systemu wojennego Rzeszy Niemieckiej. Stąd wiele zakładów nie miało charakteru samodzielnych jednostek, a tylko było poddostawcami dla przemysłu pozostałej części Niemiec. Uruchomienie i wykorzystanie takich zakładów wymagało poważnej pracy i czasu, gdyż łączyło się ze zmianą ich profilu wytwórczego. Trzeba przy tym pamiętać, że nawet ocalałe fabryki zostały w latach wojny poddane niezwykle rabunkowej eksploatacji, przez co ich możliwości produkcyjne — bez poczynienia dużych nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na renowację — były znacznie mniejsze niż w 1938 r.

W tym stanie rzeczy przyłączenie Ziemi Odzyskanych stanowiło tylko

⁶ Ibidem, s. 272—273.

⁷ XX lat Polski Ludowej. Warszawa 1964, s. 53.

⁸ *Rzecz o gospodarstwie Ziemi Zachodnich i Północnych Polski*. Warszawa 1960, s. 83.

częściową rekompensatę strat poniesionych przez przemysł polski w wyniku zniszczeń wojennych. Nie jest jednak rzeczą możliwą dokładne określenie bilansu mocy produkcyjnej Polski w 1945 r. w nowych granicach, w porównaniu z 1938 r., mimo że próby takich szacunków były już podejmowane⁹.

Kwestia mierników stanowi ostatni problem, o którym należy wspomnieć przedstawiając trudności powstające przy próbie porównania produkcji globalnej przemysłu w okresie przed i po II wojnie światowej. Przy produkcji jednorodnej (węgiel, ropa naftowa, stal, żelazo itd.) porównanie osiągniętych rezultatów jest proste, gdyż opiera się na zestawieniu wyników ilościowych. Gdy przedmiotem zainteresowania jest przemysł traktowany całościowo, dane ilościowe przestają wystarczać. Chociażby dlatego, że nie można w jednorodnych jednostkach fizycznych przedstawić łącznie wyników pracy różnych działów produkcji. Co zaś nie mniej ważne: nieustanny postęp techniczny powodował tworzenie nowych działów wytwórczości, zmiany profilu produkcji, jej doskonalenie itp. Zestawienie więc ilościowe nie jest możliwe. Trzeba w tych warunkach korzystać z miar wartościowych. Ale tu napotykały trudności w postaci fluktuacji cen, przy czym zmiany były wielokierunkowe, różne dla różnych produktów i dla różnych okresów. Trzeba uwzględnić i tę okoliczność, że w dłuższych okresach czasu następowała deprecjacja wartości pieniądza, która dodatkowo utrudnia wszelkie porównania. Stosowane dla porównań „ceny niezmiennie” są zbyt często zmieniane. Można by starać się wyrażać wartość produkcji w walutach uważanych za stałe (dolar, funt), ale i ich stałość jest pozorna. Trzeba więc stwierdzić, że miary, którymi dysponujemy, dalekie są od precyzji.

Piszemy o tym celowo, aby ukazać, że porównania wartości produkcji między Polską Ludową a okresem międzywojennym nie mogą mieć charakteru zupełnie ścisłego i że trzeba przyjmować je jako obraz przybliżony. Dotyczy to oczywiście w mniejszym stopniu zestawień ilościowych produkcji, a w większym porównań wartościowych. Wydaje się natomiast, że bez większych obaw można porównywać tempo rozwoju produkcji przemysłowej. Tu kwestie zmiany obszaru, innego profilu wytwórczości itp. nie odgrywają zasadniczego znaczenia — nie badamy bowiem wolumenu wytwórczości a jedynie jego dynamikę. Zaczniemy więc od przeprowadzenia podobnego badania. Wykorzystamy do niego dla okresu międzywojennego tak zwany nowy wskaźnik produkcji przemysłowej, który przedstawiał dynamikę rozwoju przemysłowego naszego kraju w sposób znacznie korzystniejszy, niż tak zwany stary wskaźnik¹⁰. Dzięki temu chcielibyśmy uniknąć zarzutu tendencyjności w dobrane danych. Bowiemy według tzw. starego wskaźnika poziom produkcji wzrastał znacznie słabiej.

Naszymi rozważaniami obejmujemy okres ostatnich jedenastolecia (1928—38 i 1956—66), dla których dysponujemy odpowiednimi danymi. Pozwoli to na wyeliminowanie wpływu obu wojen na gospodarkę kraju, gdyż w międzyczasie dokonano odbudowa zniszczeń i unifikacja ekonomiczna państwa. Trzeba też dodać, że dla okresu międzywojennego nie spowoduje to pogorszenia obrazu, gdyż w zakresie wielkości produkcji przemysłowej lata 1928—29 i 1937—38 (dla 1939 brak danych) stanowiły

⁹ Pewne informacje na ten temat zob. Jędruszczak, op. cit., s. 369—380. Wszystkie szacunki dają jednak informacje tylko przybliżone.

¹⁰ J. Tomaszewski, *Ogólny wskaźnik produkcji przemysłowej Polski 1928—1938*. „Kwart. Hist.” 1965, nr 2.

okresy najwyższego wzniesienia. Zestawienie obu ciągów zawiera tabela 3.

Tablica 3

Porównanie dynamiki rozwoju produkcji przemysłowej w Polsce w latach 1928—38 i 1956—66

Rok	Wskaźnik produkcji	Rok	Wskaźnik produkcji
1928	100	1956	100
1929	102	1957	110
1930	90	1958	121
1931	78	1959	132
1932	64	1960	147
1933	70	1961	162
1934	79	1962	175
1935	85	1963	185
1936	94	1964	202
1937	111	1965	220
1938	119	1966	240

Źródło: *Maly Rocznik Statystyczny 1939*, s. 3; *Rocznik statystyki przemysłu 1945—65*, s. 130—131.

A więc gdy w okresie przedwojennym produkcja globalna na skutek różnych przyczyn, w zasadzie w większości jej gałęzi, stała w miejscu, to w okresie Polski Ludowej rozwijała się niezwykle dynamicznie. Jeszcze silniej różnica między obu okresami wystąpi, gdy porównamy zmiany produkcji w latach 1913 i 1938 oraz 1938 i 1966. Z góry chcemy się zastrzec, że porównania te są znacznie mniej ścisłe niż zawarte w tabl. 3, a to ze względów już uprzednio wyjaśnianych. I tak w 1938 r. (przy przyjęciu 1913 r. za 100) produkcja globalna osiągnęła 98,7⁰/₀, gdy w 1966 r. (przy przyjęciu 1938 r. za 100) — 1135⁰/₀¹¹. Nawet więc zakładając niedokładność pierwszego porównania i przyjmując, że osiągnięty w 1938 r. poziom produkcji był nieco wyższy niż uchwyciła to statystyka, to i tak produkcja w okresie po II wojnie światowej rozwijała się w skali zupełnie nieporównywalnej.

Aby ukonkretnić te ogólne informacje, zestawmy listę produktów, które dominowały w gospodarce Drugiej Rzeczypospolitej i postarajmy się porównać dynamikę rozwoju ich wytwórczości w obu interesujących nas okresach. Na liście tej nie będzie oczywiście wielu produktów, których produkcja rozpoczęła się na większą skalę dopiero po 1945 r. (np. statków morskich, traktorów, samochodów ciężarowych itp.), ale dzięki temu uzyskamy możliwość porównania sytuacji w okresie 1913—38 i 1938—66. Zestawiony wykaz obejmuje około 40⁰/₀ wartości brutto produkcji przemysłu w 1938 r.¹², a więc może być uznany za reprezentatywny, zwłaszcza że obejmuje wszystkie zasadnicze surowce oraz produkcję wyrobów o podstawowym znaczeniu dla przemysłu przetwórczego. W poniższym zestawieniu węgiel kamienny reprezentuje typowy produkt kopalnictwa węglowego; ropa naftowa, sól kamienna, sól potasowa, rudy żelaza, ołowiu i cynku oraz gaz ziemny wytypowano jako podstawowe produkty kopalnictwa nie węglowego. Hutnictwo reprezentują: wytop

¹¹ *Polska w latach 1944—1964*. Warszawa 1964, s. 33; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 36*—37*.

¹² *Materiały do badań nad gospodarką Polski cz. I — 1918—1939*. Warszawa 1965, s. 162.

surówki żelaza, produkcja stali, cynku, ołowiu oraz wyrobów walcowanych; przemysł mineralny — cement; chemiczny — nawozy sztuczne, przetwórstwo ropy naftowej, kwas siarkowy; włókiennictwo — przędza i tkaniny; papierniczy — papier; spożywczy — cukier i spirytus; elektrownie zaś wytwórczość prądu. Pominięto w nim z ważniejszych przemysłów jedynie przemysł metalowy i elektrotechniczny, a to ze względu na brak odpowiednich i porównywalnych danych. W związku z tym, że tempo rozwoju obu tych branż było nieporównanie silniejsze w Polsce Ludowej niż przed wojną, istniejąca luka na pewno nie spowoduje „prze-czernienia” obrazu okresu międzywojennego.

Tablica 4

Dynamika produkcji wybranych artykułów przemysłowych w Polsce
w latach 1913—38 i 1938—66

Wyszczególnienie	Jedno- stka	1913	1938	1938 do 1913 w %	1946	1966	1966 do 1946 w %	1966 do 1938 w %
Węgiel kamienny	mln t	41	38	93	47	122	260	321
Ropa naftowa	tys t	1114	507	46	117	400	342	79
Sól	„ „	189	643	340	514	2409	469	375
Sól potasowa	„ „	14	567	4050				
Ruda żelazna	„ „	493	872	177	396	3053	771	350
Ruda ołowiu	„ „	57	44	77		41 ^e		93
Ruda cynku	„ „	502	498	99	628	2774	442	557
Gaz ziemny	mln m ³	687	584	85	149	1376	924	236
Koks	tys t	918	2292	250	3600	14800	411	647
Surówka żelaza	„ „	1055	879	83	781	5855	750	666
Stal	„ „	1677	1441	86	1219	9850	808	684
Wyroby walcowane	„ „	1244	1074	86	767	6578	858	616
Cynk	„ „	192	108	56	46	193	420	179
Ołów	„ „	45	20	44	11	44	400	220
Elektryczność	mln kWh	660	3977	603	5800	47400	817	1192
Przerób ropy	tys. t	1493	502	33	118	3705	314	738
Cement	„ „	665	1719	259	1399	10040	717	584
Przędza	„ „	127 ^b	142	112	82	334	407	235
Tkaniny	„ „	143 ^b	95 ^c	66 ^c			459 ^d	314 ^d
Papier	„ „	65	205	315	148	657	444	320
Cukier biały ^a	„ „	571	491	86	387	1549	400	315
Spirytus 100°	tys hl	2207	860 ^c	39 ^c	392	1890	478	220
Nawozy azotowe i fosforowe	„ t	400	502	126	361	3595	996	716
Kwas siarkowy	„ „	225	189	84 ^c	124	1139	920	603

^a Dane dla kampanii cukrowniczej i spirytusowej obejmują lata łamane (np. 1913/14).

^b Dane za 1912 r.

^c Dane za 1937 r.

^d Obliczono w oparciu o porównanie produkcji w mln metrów.

^e Dane dla 1965 r.

Źródło: Z. Landau, *Gospodarka Polski na tle gospodarki światowej 1913–1938*, „Przegląd Historyczny” 1968, s. 257; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 131–138. W wypadku, gdy *Rocznik* podawał inne dane niż uwzględniono w cyt. artykule, korzystano z danych *Rocznika*.

Informacje zawarte w tablicy 4 potwierdzają poprzednie wywody. O ile w latach 1913—38 na 24 badane wyroby produkcja wzrosła w 9 przypadkach, a zmalała w pozostałych 15, to w okresie 1938—66 — spadła tylko w 3 przypadkach (ropa naftowa, sól potasowa i rudy ołowiane); wzrosła natomiast we wszystkich pozostałych. Uderzające są przy tym nie tylko względne, ale i absolutne przyrosty produkcji między obu badanymi okresami. Celowo wprowadziliśmy do tablicy 4 obok zestawienia wytwórczości w latach 1966 i 1938 porównanie między okresem 1966 i 1946. Pozwala ono bowiem w przybliżeniu na przekazanie poziomu, z którego gospodarka polska startowała już po okresie wstępnej odbudowy. Kolumna ta daje też pewien obraz zmian, jakie nastąpiły w gospodarce kraju w wyniku wojny i jej następstw.

Badanie dynamiki rozwoju przemysłowego Polski po II wojnie światowej, jak i jej porównanie z sytuacją istniejącą w Drugiej Rzeczypospolitej, nie daje jeszcze odpowiedzi na najważniejsze pytania — jak kształtowała się polska produkcja na tle wytwórczości światowej i czy przeciętne tempo rozwoju wytwórczości było mniejsze, równe i czy też większe od przyrostu wytwórczości światowej¹³.

Dopiero uzyskanie odpowiedzi na te kwestie, pozwoli w pełni ocenić sytuację naszego przemysłu. Gdyby po II wojnie światowej mimo dużego przyrostu produkcji — tak w wielkościach absolutnych jak i względnych — tempo naszego rozwoju przemysłowego było wolniejsze od przeciętnej światowej, oznaczałoby to nie postęp, a regres naszej gospodarki. W ekonomice liczy się bowiem nie tyle osiągnięty absolutny poziom wytwórczości, co jego stosunek do analogicznej tendencji światowej. Kraj rozwija się wtedy, gdy tempo jego wzrostu gospodarczego jest co najmniej równe światowemu. W krajach opóźnionych w rozwoju (a do takich należała na skutek licznych przyczyn m.in. Polska międzywojenna, która prawie przez cały okres 1918—1939 rozwijała się wolniej niż ekonomika światowa) dla wyrównania zaległości nie wystarcza utrzymanie tempa wzrostu produkcji przemysłowej na poziomie światowym, ale trzeba je nawet wyprzedzać. Dopiero bowiem taka sytuacja pozwala na stopniowe przewartościowanie zacofania. Dlatego też zasadnicze znaczenie dla charakterystyki produkcji przemysłowej w okresie Polski Ludowej będzie miało porównanie jej tempa rozwoju z tempem ogólnoswiatowym.

Do porównania wybrano produkty o największym znaczeniu gospodarczym, które decydowały o rozwoju wszystkich gałęzi produkcji. Odpowiednie informacje podaje tablica 5. Porównano w niej udział polskiej produkcji przemysłowej w latach 1938 i 1966 na tle produkcji światowej. Wybór 1938 r. nie był przypadkowy. W tym bowiem roku gospodarka Polski międzywojennej osiągnęła swoje apogeum i jej sytuacja kształtowała się nieporównanie korzystniej niż w okresie poprzednim. Był to jedyny (poza 1939) rok, w którym ogólny wskaźnik produkcji przemysłowej Polski i świata zrównał się. Oczywiście można by autorowi zarzucić, że dzięki podobnej konstrukcji tablicy nieco wyidealizował obraz sytuacji okresu międzywojennego. Aby więc zobiektywizować jej informacje, dla

¹³ Ten problem ma już swoją literaturę ekonomiczną. Dla przykładu można wymienić np. A. Karpiński, *Gospodarka Polski na tle gospodarki świata*. Wyd. 3. Warszawa 1964; tenże, *20-lecie 1944—1964 w rozwoju gospodarczym Polski i świata*. Warszawa 1964; A. Zauberman, *Industrial Development in Czechoslovakia, East Germany and Poland 1937—1956*. Tłum. polskie. Warszawa 1960 (masz. pow.); tenże, *Industrial Progress in Poland, Czechoslovakia and East Germany 1937—1962*. London 1964.

Tablica 5

Udział Polski w produkcji światowej ważniejszych wyrobów przemysłowych w latach 1913, 1938 i 1966 (w procentach)

Wyszczególnienie	1913	1938	1966	Zmiana udziału produkcji w okresie	
				1938 : 1913	1966 : 1938
Energia elektryczna	.	0,9	1,3	.	+ 0,4
Węgiel kamienny	3,4	3,1	5,9	- 0,3	+ 2,8
Węgiel brunatny	.	0,0	3,3	.	+ 3,3
Ropa naftowa	2,1	0,2	0,0	- 1,9	- 0,2
Ruda żelazna	.	0,4	0,3	.	- 0,1
Surówka żelaza	1,4	1,1	1,7	- 0,3	+ 0,6
Stal	2,2	1,3	2,1	- 0,9	+ 0,8
Ruda cynku	44,2	26,7	3,9	-17,5	-22,8
Ruda ołowiu	4,6	2,5	1,8	- 2,1	- 0,7
Produkcja samochodów osobowych	.	0,1	0,2	.	+ 0,1
Produkcja samochodów ciężarowych	.	0,2	0,7	.	+ 0,5
Kwas siarkowy 100%	.	1,2	1,5	.	+ 0,3
Nawozy azotowe	.	1,5	2,0	.	+ 0,5
Włókna sztuczne celulozowe	.	1,2	2,4	.	+ 1,2
Cement	1,7	2,0	2,2	+ 0,3	+ 0,2
Tarcica	.	2,7	1,8	.	- 0,9
Celuloza	.	0,9	0,6	.	- 0,3
Papier	0,6	1,0	1,0	+ 0,4	-
Cukier surowy	.	2,0	2,7	.	+ 0,7

Źródło: Z. Landau, *Gospodarka Polski na tle gospodarki światowej 1913—1938*. „Przegląd Historyczny” 1968, s. 262; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 634—653.

tych towarów, dla których istniały porównywalne dane zamieszczono również informacje o udziale produkcji przemysłowej ziem polskich w wytwórczości światowej w 1913 r. Pozwoli to na wyrobienie sobie bardziej całościowego obrazu sytuacji. Przy konstrukcji tablicy — wobec istnienia wielu rozbieżnych szacunków produkcji poszczególnych wyrobów — zdecydowano się wyzyskać przede wszystkim dane zawarte w *Roczniku Statystycznym 1967*, gdyż ich konstrukcja została oparta na wspólnych zasadach. Dopiero w wypadku braku danych w tym *Roczniku*, korzystano z innych źródeł. Do porównania wybrano wyroby o największym znaczeniu gospodarczym, które decydowały o rozwoju wszystkich gałęzi produkcji.

Już pobieżna analiza danych tablicy 5 pokazuje zmiany w sytuacji, jaka zaszła w latach 1913—38 i 1938—66. O ile udział Polski w produkcji światowej większości uwzględnionych artykułów wykazywał w okresie 1913—38 spadek (poza cementem i papierem), to w następnym okresie na ogół obserwowaliśmy wzrost udziału przemysłu polskiego w produkcji światowej. Zniżkową tendencję wśród badanych produktów wykazywały rudy cynku i ołowiu oraz celuloza, tarcica i ropa naftowa. Trzeba przy tym pamiętać, że spadek udziału w produkcji światowej nie zawsze musiał iść w parze z absolutnym spadkiem poziomu wytwórczości, gdyż mogło się zdarzyć, że przy wzroście krajowej produkcji, równocześnie tempo ogólnoswiatowe było znacznie większe.

W związku z tym, że w tablicy 5 operowaliśmy dość wąskim zestawem wyrobów, chociaż większość z nich stanowiły niewątpliwie artykuły o decydującym znaczeniu dla życia gospodarczego, może oczywiście powstać wrażenie, że przy nieco odmiennym doborze wyrobów — wnioski mogłyby być inne. Stąd obok analizy dynamiki produkcji wybranych artykułów, trzeba poznać kształtowanie się ogólnego wskaźnika produkcji przemysłowej w Polsce i na świecie w okresie przed i powojennym. Ten wskaźnik charakteryzuje bowiem nie poziom wytwórczości poszczególnych artykułów czy działów wytwórczości, ale przemysłu traktowanego całościowo. Dzięki temu ma on charakter bardziej syntetyczny. Warto jedynie pamiętać, że w różnych krajach stosowano różne metody konstrukcji ogólnego wskaźnika, stąd ich treść ekonomiczna nie jest w pełni jednorodna. Dla naszych potrzeb tak opracowane wskaźniki wystarczają jednak w zupełności. Odpowiednie dane dla okresu przed 1939 r. przytaczamy w tablicy 6, a dla okresu powojennego w tablicy 7.

Tablice 6 i 7 ukazują, że o ile w ostatnim dziesięcioleciu przed II wojną światową tempo rozwoju przemysłowego Polski — poza 1938 r. — systematycznie pozostawało w tyle za produkcją światową, to w dziesięcioleciu 1956—65 tylko w ciągu dwóch lat przeciętne przyrostu rocznego w Polsce były wolniejsze niż na świecie, przy czym różnica wynosiła 1—2 punktów, gdy przed wojną w skrajnym wypadku nawet 24 punkty. Jeszcze ostrzej rysuje się odmiennosć sytuacji, gdy uprzymimy sobie, że w latach 1928—38 nasza wytwórczość przemysłowa zwiększyła się o 190%, gdy w latach 1955—65 o 140%¹⁴. Aby nieco ukonkretnić powyższe średnie, zestawimy też informacje o miejscu, jakie zajmował pod względem tempa rozwoju przemysł Polski w latach 1938 i 1966 r. Oczywiście wykaz nie może objąć wszystkich krajów. Dla 1938 r. oparliśmy się na zestawieniu publikowanym w *Annuaire statistique de la Société des Nations* za rok 1939/40, a dla 1966 r. na liście zawartej w *Roczniku Statystycznym* 1967.

Tablica 8 pokazuje awans, jaki przemysł Polski osiągnął w latach powojennych. Umożliwił on stopniowe nadrabianie zaległości, jakie stały się spuścizną naszego państwa w wyniku opóźnionego wejścia w fazę rewolucji przemysłowej, braku przez przeszło 100 lat własnej państwowości, niemożności czy nieumiejętności rozwikłania trudności gospodarczych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej.

II

Rozwój powojennej produkcji rolnej był znacznie wolniejszy. Złożyło się na to wiele przyczyn. Po pierwsze — zniszczenia wojenne, po drugie — zmiana granic, w wyniku której odpadły urodzajne okęgi rolnicze Podola i Wołynia oraz uległ zmniejszeniu areał gruntów ornych. Pewną rekompensatę zmian terytorialnych stanowiło włączenie Ziemi Zachodnich, na których poziom kultury rolnej stał wyżej niż na kresach wschodnich. W sumie więc plony 4 podstawowych zbóż w latach 1934—38 w granicach dawnych i obecnych były do siebie zbliżone (w granicach dawnych wynosiły 12,5 mln t, a w obecnych 13,3 mln t)¹⁵. Większe różnice występowały tylko w burakach cukrowych, których plony w granicach dawnych wynosiły 2,8 mln t, a w obecnych 6 mln t. Skutkiem jednak ogromnych zniszczeń wojennych jeszcze w 1946 r. zbiory były bez porównania

¹⁴ *Rocznik Statystyki Przemysłu 1945—65*, s. 131.

¹⁵ *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 234.

Tablica 6

Dynamika produkcji przemysłowej w latach 1928—38 na świecie i w Polsce (1928—100)

Rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Świat	106	94	84	74	83	91	102	118	127	119
Polska	102	90	78	64	70	79	85	94	111	119
Różnica na nieko- rzyć Polski	-4	-4	-6	-10	-13	-12	-17	-24	-16	10

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 13; *Annuaire statistique de la Société des Nations 1939/40*. Genewa 1940, s. 164—165.

Tablica 7

Dynamika produkcji przemysłowej w latach 1950—66 na świecie i w Polsce (rok poprzedni — 100)

Rok	1950	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1960—1966 1950—100	
	Świat		111	106	105	101	110	108	106	108	107	108	107		192
Polska	128	111	109	110	110	109	111	110	108	105	109	109	107	338	545
Różnica		0	+3	+5	+9	-1	+3	+4	0	-2	+1	+2			

^a 1965 r.

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 633.

Tablica 8

Tempo wzrostu produkcji przemysłowej w poszczególnych krajach w okresie 1929—1938 i 1950—1966

1938 (1929 — 100)		1966 (1950 — 100)	
Świat	119	266	Świat
ZSRR	413	878	Japonia
Japonia	175	775	Bułgaria
Łotwa	175	728	Rumunia
Grecja	165	545	P o l s k a
Finlandia	156	533	Mongolia
Szwecja	146	490	ZSRR
Estonia	146	450	Jugosławia
Chile	137	413	NRD
Dania	136	410	Węgry
Rumunia	133	384	Czechosłowacja
Norwegia	129	358	Włochy
Węgry	127	333	NRF
Niemcy	126	265	Austria
Meksyk	124 ^a	251	Holandia
P o l s k a	119 ^b	246	Francja
Wielka Brytania	116	240	Norwegia
Holandia	104	238	Kanada
Włochy	99	213	Szwecja
Czechosłowacja	96 ^a	201	Stany Zjednoczone
Kanada	90	188	Belgia
Stany Zjednoczone	80	160 ^c	Wielka Brytania
Belgia	79		
Francja	76		

^a Dane 1937 r.

^b Nowy wskaźnik

^c Razem z budownictwem.

Źródło: *Annuaire statistique de la Société des Nations 1939/40*. Genève 1940, s. 164—165; *Concise Statistical Year-Book of Poland. September 1939 — June 1941*. B.M. wyd. 1941, s. 67; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 633.

niższe i wynosiły dla 4 zbóż — 5,1 mln ton, a buraków cukrowych 3 mln ton¹⁶. Wojna zniwelowała więc korzyści, jakie Polska mogłaby odnieść, włączając tereny o wyższej kulturze rolnej.

Co nie mniej ważne, postęp w rolnictwie wymaga znacznie dłuższego czasu niż w przemyśle i musi zostać poprzedzony rozbudową odpowiedniej bazy materiałowo-technicznej. Może ona opierać się na stworzeniu w kraju niezbędnej wytwórczości fabrycznej bądź na imporcie. W Polsce wybrano rozwiązanie pierwsze. Stąd należało czekać, aż przemysł osiągnie taki poziom potencjału wytwórczego, że będzie w stanie zapewnić wsi dostawy niezbędnych maszyn, środków transportu, nawozów sztucznych, środków chemicznych ochrony roślin itp. Obok tego — w warunkach istnienia gospodarki drobnotowarowej — rzeczą niezmiernie ważną było nauczenie rolników stosowania nowych metod agro- i zootechnicznych. Bez odpowiednich umiejętności i nawyków produkcyjnych nawet naj-

¹⁶ Ibidem 1947, s. 48.

lepszy sprzęt i środki techniczne same przez się nie zapewnią wzrostu plonów. A i to wymagało czasu na przełamanie nawyków i tradycji. Bez tego wzrost wytwórczości rolniczej mógł opierać się wyłącznie na metodach ekstensywnych, a tym samym — wobec ograniczonej możliwości zwiększania areału gruntów — nie mógł dać większych efektów.

W Polsce rozwój rolnictwa przeżywał dwa zasadnicze okresy. Pierwszy stanowiła odbudowa zniszczeń. W tym okresie wielkość produkcji rosła szybko. Drugi — znacznie dłuższy — stanowił okres stopniowego przechodzenia od metod ekstensywnych do bardziej intensywnych. Ten etap daleki jest jeszcze w Polsce od zakończenia, ale mimo to efekty dokonujących się zmian stają się stopniowo już coraz bardziej widoczne w postaci wzrostu plonów. W naszych rozważaniach nie wyodrębniamy specjalnie okresu prób kolektywizacji, gdyż ze względu na ich krótkotrwałość, nie wpłynął on w jakiś bardziej zasadniczy sposób na kształtowanie się trendu rozwojowego. Dla porządku należy jednak stwierdzić, że w tym okresie produkcja rolna wykazywała załamanie.

W przeciwieństwie do przemysłu, w rolnictwie dynamika zmian była w różnych latach różna, przy czym obok lat, w których osiągnano wyniki bardzo korzystne, zdarzały się lata, w których produkcja spadała. Stanowiło to w znacznej mierze rezultat wpływu niezależnych od człowieka czynników naturalnych (warunków atmosferycznych, klęsk żywiołowych, epidemii itp.). Stąd dla zorientowania się w zasadniczych tendencjach produkcji rolniczej niezbędne jest dokonywanie analizy w dłuższych przedziałach czasowych. Obraz tempa rozwoju produkcji rolniczej daje tablica 9.

Tablica 9

Dynamika produkcji globalnej rolnictwa w Polsce w latach 1946—1966
(średnia lat 1950—52 — 100)

Rok	Produkcja globalna	w tym:		Produkcja na 1 mieszkańca
		roślinna	zwierzęca	
1946	49,6	55,0	41,1	52,4
1949	97,2	104,6	85,6	.
1950	104,6	105,9	102,5	106,5
1951	96,8	95,4	99,0	.
1952	98,6	98,7	98,5	.
1953	101,3	98,7	105,3	.
1954	107,2	106,7	108,0	.
1955	109,9	107,4	113,9	101,9
1956	118,0	116,0	121,1	107,3
1957	122,9	118,2	130,3	109,7
1958	126,5	120,6	135,8	111,2
1959	125,4	118,9	135,5	108,4
1960	132,1	128,4	138,1	112,5
1961	145,8	143,3	150,0	123,1
1962	133,7	122,9	151,4	111,5
1963	139,1	137,6	141,7	114,6
1964	140,8	138,4	144,9	114,3
1965	151,7	150,0	154,5	121,8
1966	160,0	158,2	162,9	127,6

Źródło: Rocznik Statystyczny 1967, s. 222—223.

O ile produkcja przemysłowa wzrosła w latach 1946—66 o 155%, a w latach 1950—66 o 545%, to dla rolnictwa wzrost wyniósł odpowiednio 325% i 153%, a więc był o wiele niższy. I tu również w związku ze zwiększaniem się liczby ludności kraju, przyrost w przeliczeniu na 1 mieszkańca kształtował się na poziomie niższym niż wzrost produkcji globalnej.

Podobnie jak przy badaniu sytuacji w przemyśle, porównamy obecnie rozwój rolnictwa po II wojnie światowej i w okresie międzywojennym. Zestawimy więc przeciętne roczne zbiory ważniejszych ziemiopłodów w Polsce w latach 1909—13 — 1934—38 i 1947—49 — 1961—65, aby zorientować się w zachodzących w obu okresach tendencjach zmian. Przy tym porównaniu posługiwać się będziemy przeciętnymi plonami za okresy paroletnie, aby wyeliminować wpływy przypadkowych czynników naturalnych, które występowały w poszczególnych latach.

Tablica 10 pozwala na stwierdzenie, że również w rolnictwie tempo wzrostu plonów było wyższe w Polsce Ludowej, niż w latach międzywojennych. Np. plony 4 zbóż w pierwszym okresie wzrosły o 7%, a w drugim o 16%, buraków cukrowych w latach 1909—13 — 1934—38 spadły o 32%, a po 1946 r. wzrosły o 307%. Zmniejszyło się jedynie tempo wzrostu zbiorów ziemniaków, chociaż i one w wielkościach absolutnych znacznie się zwiększyły. Gdybyśmy odpowiednie badania przeprowadzali w przeliczeniu na 1 mieszkańca, to wobec zmniejszenia liczby ludności w Polsce w wyniku wojny — przyrost produkcji wykazywałby nieco większą dynamikę. Co zaś najważniejsze, gdy w Drugiej Rzeczypospolitej przyrost ludności był szybszy niż wzrost plonów (poza ziemniakami i pszenicą), to w okresie powojennym tempo wzrostu produkcji rolnej (poza żytem i owsem) znacznie przewyższało przyrost liczby mieszkańców kraju. Np. produkcja zbożowa na 1 mieszkańca, która w okresie międzywojennym wynosiła 370 kg na osobę wzrosła w 1965 r. do 501 kg (o 35%), produkcja mleka z 297 kg w 1938 r. do 423 kg w 1965 r. (o 43%), a mięsa odpowiednia z 28 kg do 64 kg (o 128%)¹⁷.

O ile w Drugiej Rzeczypospolitej w porównaniu z okresem 1909—13 można mówić o stagnacji plonów z hektara, gdyż zbiory żyta i jęczmienia nie wykazywały żadnych różnic, pszenicy spadły o 0,5 q z ha (4%), buraków cukrowych o 29 q (12%), wzrosły zaś owsa o 1,2 q (12%) i ziemniaków o 18 q (17%)¹⁸, o tyle po wojnie plony w porównaniu z latami 1934—38 poważnie się powiększyły. I tak pszenicy w latach 1961—65 o 7,8 q (66%), żyta o 5,2 q (46%), jęczmienia o 7,6 q (64%), owsa o 5,7 q (50%), ziemniaków o 33 q (27%), a buraków cukrowych o 51 q (24%)¹⁹.

Drugi — obok produkcji roślinnej — dział rolnictwa stanowiła hodowla. Trzeba więc poznać również panujące w niej tendencje (tabl. 11). Wypadają one dość niekorzystnie. Poza dodatnią tendencją wzrostu pogłównia świń, zmalała liczba koni, bydła i owiec. Zasadniczy wpływ na to miały zmiany granic, które pociągnęły za sobą zmniejszenie powierzchni państwa. Liczba bydła była bowiem bezpośrednio uzależniona od wielkości areału użytków rolnych. Jedynie spadek liczby koni stanowił rezultat świadomej akcji państwa, zmierzającej do wprowadzenia na ich miejsce mechanicznej siły pociągowej (traktorów i samochodów ciężarowych). Uwzględniając mniejszą liczbę ludności w Polsce w porównaniu z 1938 r.

¹⁷ Ibidem 1967, s. 661 i 670.

¹⁸ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 77.

¹⁹ Ibidem, s. 77; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 236.

Tablica 10

Przeciętne roczne zbiory ważniejszych ziemiopłodów w Polsce w latach 1909—13 — 1961—65

Wyszczególnienie	w milionach kwintali										1938 w % 1909—13	1961—65 w % 1947—49	1961—65 w % 1934—38
	1909—13	1934—38	1947—49	1950—55	1956—60	1961—65							
4 zboża	116,9	125,0	104,4	113,3	135,0	145,1					107	139	116
w tym pszenica	16,8	20,6	14,6	19,6	23,1	30,0					123	205	146
żyto	57,1	64,7	57,9	60,9	74,6	74,8					113	129	116
jęczmień	14,9	14,1	10,2	11,2	11,8	13,7					95	134	97
owies	28,1	25,6	21,7	21,6	25,5	26,5					91	122	106
Ziemniaki	247,9	350,1	294,9	308,4	363,0	438,0					141	149	125
Buraki cukrowe	41,1	28,1	41,7	65,0	77,4	114,4					68	274	407

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 1931*, s. 20; 1939, s. 77; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 234.

Tablica 11

Zmiany pogłowia bydła, koni i trzody chlewnej w Polsce
w latach 1913—66 (w tysiącach sztuk)

Wyszczególnienie	1913	1938	1946	1966	1938	1966	1966
					w % 1913	w % 1946	w % 1938
Konie	3496	3916	1730	2590	112,0	149,7	66,1
Bydło rogate	8664	10554	3911	10391	121,8	265,6	98,4
Trzoda chlewna	5487	7525	2674	14251	137,1	532,5	189,3
Owce	4473	3411	727	3164	76,2	435,2	92,7

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1928*, s. 98—99; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 91; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 239.

(spadła o 8,70%), można stwierdzić, że w stosunku do ilości mieszkańców hodowla świń wzrosła bardzo poważnie, a bydła i owiec tylko w stopniu niewielkim.

Tablica 12

Udział Polski w produkcji światowej rolnictwa w latach 1909—13, 1934—38, 1962—66
(przeciętne roczne)

Wyszczególnienie	1909—13	1934—38	1962—66	Zmiana w okresach	
				1934—38 do 1909—13	1962—66 do 1934—38
4 zboża	4,65	4,31	3,23	-0,34	-1,08
w tym pszenica	1,63	1,48	1,19	-0,15	-0,29
żyto	12,67	13,97	22,40	+1,30	+8,43
jęczmień	3,92	3,42	1,37	-0,50	-2,05
owies	4,28	4,02	5,43	-0,26	+1,41
Ziemniaki	16,65	15,43	15,82	-1,22	+0,39
Buraki cukrowe	7,56	3,80	6,33	-3,76	+2,53

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 77; *Annuaire international de statistique agricole 1939—40*. Roma 1940, s. 278—281, 284—285, 288—289, 204—305, 310—311; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 236, 657.

Ale znów dla naszych rozważań zasadnicze znaczenie ma porównanie polskiego trendu rozwojowego z tendencjami światowymi (tabl. 12). A więc tendencje rozwoju rolnictwa polskiego na tle światowego nie były jednolite. Przy wzroście udziału w wytwórczości ziemniaków i buraków cukrowych oraz żyta i owsa, zmalał udział w produkcji pszenicy i jęczmienia. Ogólny bilans zbożowy okazał się niekorzystny. Udział w produkcji światowej 4 podstawowych zbóż zmalał prawie o 25%. Oczywiście, gdybyśmy badania przeprowadzali nie w oparciu o wielkości globalne, ale w odniesieniu do produkcji na głowę ludności, to obraz wypadłby dla nas zdecydowanie pomyślniej. O ile bowiem w latach 1934—38 — 1962—66 liczba ludności Polski spadła o 8,70%, to na świecie wzrosła o około 50%. W stosunku więc do przeciętnej światowej produkcji rolniczej na 1 osobę osiągnęliśmy pewien wzrost, ale wobec braku

odpowiednio dokładnej statystyki nie jesteśmy w stanie przedstawić go w wyrazie liczbowym.

W zakresie hodowli udział Polski spadł dla bydła z 1,54% w końcu okresu przedwojennego do 0,98% w 1965/66 r., dla trzody chlewnej z 2,53% na 2,43%, dla owiec z 0,46% na 0,31%. Pogłowie koni utrzymało się na niezmiennym poziomie 0,41%²⁰. Dane te należy przyjmować jednak z dość dużą tolerancją, gdyż na uchwycony przez statystykę wzrost światowego pogłowia w latach 1938—66 pewien wpływ miało doskonalenie metod spisowych. Wydaje się, że następujący w tym okresie silny wzrost pogłowia na świecie miał swe źródło częściowo w pełniejszym uchwyceniu zjawiska przez statystykę. W jakim stopniu czynnik ten wpłynął na deformację obrazu trudno ocenić. Opierając się jednak na dostępnych danych musimy stwierdzić, że zarówno w globalnej produkcji zbożowej jak i hodowlanej, Polska w okresie powojennym nie osiągnęła tempa wzrostu równego produkcji światowej. Jest to zjawisko znane. Tłumaczy ono w znacznym stopniu trudności zbożowe i mięsne przeżywane przez Państwo.

Obraz, jaki rysuje się z dotychczasowych wywodów, jest następujący. Przemysł powojennej Polski rozwijał się dynamicznie i przyrost jego produkcji znacznie przekraczał tempo ogólnoswiatowe. Pozwoliło to na podjęcie wysiłku w kierunku zmniejszenia rozpiętości dzielącej nasz kraj od wysoko rozwiniętych mocarstw przemysłowych. W rolnictwie udało się zwiększyć udział Polski w produkcji ziemniaków i buraków cukrowych, spadł natomiast udział w wytwórczości zbóż i hodowli.

Warto by więc spróbować ustalić, czy w ogólnym rachunku wzrost przemysłu summa summarum zrównoważył pewne nienadążanie niektórych działów rolnictwa. W tym celu należy uzmysłwić sobie strukturę produkcji polskiej. O ile w 1929 r. rolnictwo dawało 68% wartości produkcji, górnictwo 6%, a przemysł 26%²¹, to w 1966 r. struktura wyglądała następująco: przemysł i górnictwo wytworzyły 54% dochodu narodowego, budownictwo 9%, rolnictwo 19%, resztę pozostałe działy gospodarki narodowej²². A więc o ile przed wojną w sytuacji ekonomicznej kraju decydowało w pierwszym rzędzie rolnictwo, o tyle w 1966 r. już przede wszystkim przemysł. W 1929 r. rolnictwo wytwarzało przeszło 2,5 raza więcej wartości niż przemysł, a w 1966 r. przemysł 3 razy więcej niż rolnictwo. Tym samym pewne nienadążanie rolnictwa w Polsce powojennej za światowym tempem rozwoju było rekompensowane przez wytwórczość fabryczną²³. Świadczy o tym m.in. kształtowanie się poziomu dochodu narodowego w Polsce i w innych państwach (tabl. 13).

Dane o dochodzie narodowym wskazują, że nienadążanie rolnictwa nie zahamowało jednak ogólnego tempa wzrostu gospodarczego kraju, mimo że jego szybkość była wolniejsza, niż wynikałoby to z danych o globalnej produkcji przemysłowej (zob. tabl. 8).

Spróbujmy więc podsumować nasze wnioski. Zarówno przemysł, jak rolnictwo rozwijały się w Polsce Ludowej znacznie szybciej niż w Dru-

²⁰ *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 666.

²¹ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 66.

²² *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 81.

²³ Nie oznacza to oczywiście, że nienadążanie rolnictwa za przemysłem nie hamowało rozwoju przemysłu. Wolniejsze tempo wzrostu wytwórczości wsi powodowało konieczność importu żywności, co obciążało bilans płatniczy; deficyt żywności powodował zwykły ruch cen, co odbijało się w rezultacie na wydatkach budżetu państwa itd.

Tablica 13

Dynamika dochodu narodowego w Polsce i na świecie w 1966 r.
(w cenach stałych; 1950 — 100)

Państwo	Dochód narodowy	
	ogółem	na 1 mieszkańca
Rumunia	445	380
Bułgaria	425	372
Japonia	408	342
ZSRR	389	300
Albania	344 ^a	224 ^a
Polska	300	235
NRD	297	319
Jugosławia	290	240
NRF	277	230
Grecja	270 ^a	239 ^a
Węgry	248	228
Czechosłowacja	246	214
Włochy	233	210
Austria	227	210
Holandia	217	176
Francja	215	181
Portugalia	209	191
Kanada	207	143
Norwegia	190	165
Stany Zjednoczone	179	138
Belgia	173	157
Szwecja	172	155
Dania	172 ^a	154 ^a
India	161 ^a	119 ^a
Wielka Brytania	149	140

^a Dane z 1965 r.

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 629.

giej Rzeczypospolitej. Samo przez się stanowiło to już czynnik optymistyczny. Jednak zasadnicze znaczenie dla oceny sytuacji kraju miało określenie, czy w porównaniu z gospodarką światową nasza ekonomika rozwijała się wolniej czy szybciej, gdyż jedynie szybszy niż przeciętny światowy wzrost gospodarczy mógł zapewnić Polsce przewyżczenie dawnego zacofania. Stwierdziliśmy, że przemysł Polski rozwijał się zdecydowanie szybciej niż na świecie, dotyczyło to zarówno produkcji globalnej, jak i na głowę 1 mieszkańca. W dziedzinie hodowli i produkcji roślinnej udział wytwórczości globalnej wzrósł w stosunku do światowej w zakresie żyta, owsa, ziemniaków i buraków cukrowych, malał zaś w produkcji: pszenicy i owsa oraz hodowli (poza nierogacizną). Korzystniej kształtowała się wytwórczość rolnicza w przeliczeniu na 1 mieszkańca; stanowiło to rezultat zmian ludnościowych, tak w kraju jak i na świecie. Pod względem więc produkcji rolniczej na głowę ludności nie tylko utrzymaliśmy swój rozwój na przeciętnym poziomie światowym, ale nawet zanotowaliśmy pewien wzrost. Był on jednak bez porównania mniejszy niż w przemyśle. Ale wobec dominowania w gospodarce Polski przemysłu, jego wzrost decydował o ogólnym tempie rozwoju ekonomicz-

nego państwa. Osiągnięcia trzeba uznać za tym większe, że Polska poniosła ogromne straty w latach II wojny światowej. Startowała w 1945 r. w warunkach znacznie gorszych niż inne państwa. Tym samym nasze osiągnięcia są szczególnie cenne i poważne. Nie tylko bowiem pozwoliły na odbudowę zniszczeń, ale również na zmniejszenie dystansu dzielącego Polskę od krajów przodujących w świecie.

ЭКОНОМИКА НАРОДНОЙ ПОЛЬШИ НА ФОНЕ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Общие замечания

Цель настоящей статьи представить темпы развития польской экономики на фоне мировой.

Главное внимание обращено на анализ роста промышленного и сельскохозяйственного производства. На основе изучения статистических материалов, автор установил следующее : равно промышленность, как и сельское хозяйство развивались в Народной Польше значительно быстрее, чем в межвоенный период. Также и промышленность развивалась в Польше быстрее, чем в других странах. Это касалось, как валовой продукции, так и в пересчете на душу населения. По сравнению с другими странами валовая продукция Польши в области земледелия, точнее ржи, овса, картофеля и сахарной свеклы возросла, а в области пшеницы и ячменя снизилась ; уменьшилась также в области животноводства (исключая свиней).

Более успешно обстояло дело с продукцией в пересчете на душу населения. Это было результатом демографических перемен как в Польше, так и в других странах. Итак, что касается роста сельскохозяйственной продукции на душу населения, то мы не только сохранили свой средний уровень в мировом масштабе, но даже отметили некоторое повышение. Однако рост этот несравненно меньше чем в промышленности.

Ввиду того, что после войны в польской экономике доминирует промышленность, ее развитие решало вопрос общего темпа экономического роста страны. Достижения в этой области особенно значительны, если учесть как велики были потери Польши во время второй мировой войны. В 1945 г. Польша вышла на старт в гораздо худших условиях, чем другие страны. Несмотря на это, и именно благодаря развитию промышленности, Польша не только восстановила разрушения, но и сократила дистанцию, отделявшую ее от ведущих в экономическом отношении стран мира.

LA CROISSANCE DE L'ÉCONOMIE DE LA POLOGNE POPULAIRE

Le but de l'article est de présenter le développement de l'économie polonaise par rapport à l'économie mondiale. L'auteur s'est attaché surtout à l'analyse de la croissance de la production industrielle et agricole. L'analyse des données statistiques lui a permis de tirer les conclusions suivantes: L'industrie, ainsi que l'agriculture, se développaient en Pologne Populaire bien plus vite que dans la période entre les deux guerres. L'industrie polonaise se développait aussi plus vite que l'industrie mondiale, aussi bien en ce qui concernait la production globale que la production par tête d'habitant. Dans le domaine de l'élevage et de la production végétale, la production globale du seigle, de l'avoine, des pommes de terre et des betteraves sucrières a augmenté par rapport à la production mondiale, tandis que celle du froment et de l'orge a diminué, ainsi que l'élevage (excepté les porcs). La production par tête d'habitant se présentait plus avantageusement, c'était le résultat des transformations démographiques en Pologne aussi bien que dans le monde. Sous le rapport de la production agricole par tête d'habitant nous

avons non seulement maintenu notre développement au niveau mondial moyen, mais nous avons marqué un progrès. Celui-ci était cependant bien moins important que dans l'industrie. Etant donné la domination de l'industrie dans l'économie de la Pologne d'après guerre, il est évident que ses progrès décidaient du développement économique général du pays. Les résultats obtenus dans ce domaine sont d'autant plus grands que la Pologne a subi d'énormes pertes pendant la deuxième guerre mondiale. Son départ en 1945 s'effectuait dans des conditions beaucoup plus difficiles en comparaison avec d'autres pays. Néanmoins, grâce au développement de l'industrie, non seulement les ruines ont été reconstruites, mais la distance séparant la Pologne des pays les plus avancés fut réduite.